

Kütüphanecilik : Bilim Dalı Olarak Tanımı ve Özellikleri

Doç. Dr. İrfan Çakm

Kütüphaneciliğin başlı başına bir bilim dalı olup olmadığı yanısıra ne tür bilim dalı olduğu konusundaki tartışmalar, günümüzde kütüphaneciliğin bilimler sistemi içinde toplum bilimleri arasında tanımlanabileceği görüşünün ağırlık kazanmasıyla büyük çapta sona ermiştir. Gerçekte kütüphanecilik ne bir teknoloji ne de bir kuramsal bilim dalıdır. Kütüphaneciliğin eşya üretmemek, insanlara hizmet etmek gibi toplumsal bir amacı vardır. Sermayemiz düşünsel bir ürün olan bilgi, kazancımız ise insanların bilgi gereksinimleri ile bunların karşılanmasına ilişkin olarak ölçülebilir. Kuramlarımızı ne laboratuvarlarda deneyler yaparak nede matematiksel yargılamalarla oluşturabiliriz. Sorumluluğumuzda bulunan ve düşünsel ürün olarak tanımladığımız bilginin taşıyıcıları ile başa çıkabilmemiz için çeşitli tekniklere ve yöntemlere gereksinmemiz vardır. Dolayısıyla kütüphanecilik, bu teknik ve yöntemlerin toplumsal amaçlar çerçevesinde algılandığı, geliştirildiği ve uygulamaya konulduğu bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kütüphaneciliğin bir bilim dalı olarak tanımını yapmadan ve niteliklerini belirlemeden önce, bilimin genelde ne olduğunu saptamak ve niteliklerini açıklamak kanımızca yararlı olacaktır. Bilimin ne olduğuna ilişkin yapılmış tanımlardan bir kaç örnek verecek olursak;

"Bilim, süreç olarak bilimsel yönetime göre akıl yoluyla işleyiş, ürün olarak ta bilimsel yöntem yardımıyla ortaya konan bilgilerin tümüdür"(1)

"Bilim, temel bir araştırma nesnesi çevresinde gruplandırılabilen iyi tanımlanmış, belirgin bir olgular düzenininin, bilimsel bir yöntemle ele alınmasıdır"(2)

Yukarıda yer alan tanımlar çerçevesinde, bilimin temel niteliklerini şöylece sıralamak mümkündür.

1. Bilim olgusaldır; yani bilim gözlenebilir olguları konu edinir.
2. Bilim gözlemseldir; yani olgular ve olgular arasındaki ilişkileri gözlem yoluyla ortaya koymaya çalışır.

(1) İbrahim Armağan, *Bilgi ve Toplum—1, Bilgi Sosyolojisine Giriş*, İstanbul, 1974, s. 10

(2) Jale Baysal, *Kütüphanecilik Alanında Yeni Kavramlar, Araçlar, Yöntemler*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2933, Edebiyat Fakültesi Mat., 1983, s. 20

3. Bilim sistematiktir; yani konu edindiği olgu ve ilişkileri düzenli bir şekilde incelemeye çalışır.
4. Bilim mantıksaldır; yani bilimin ulaştığı sonuçlar her türlü çelişkiden uzaktır. Bilim mantıksal düşünme yolları olan tümevarım ve tümdengelim kurallarından yararlanır.
5. Bilim fonksiyoneldir; yani olgular arasındaki neden—sonuç ilişkilerini fonksiyonel bir şekilde ifade ederek çok boyutlu bir açıklama yapmaya çalışır.
6. Bilim varsayımsaldır; yani bilim bir takım varsayımlardan hareket ederek bunları doğrulamaya çalışır.
7. Bilim nesneldir; yani bilim olguları mümkün oldukça doğru bir şekilde ön yargıların altında kalmadan olduğu gibi saptamaya, betimlemeye ve açıklamaya çalışır.
8. Bilim görelidir; yani bilimin ortaya koyduğu bulgular hiç bir zaman, mutlak olarak nesnel ve doğru değildir.
9. Bilim eleştirici ve özelleştiricidir; yani bilim nedenli mantıksal görünürse görünsün her, ilke ve yasanın doğruluk ve geçerliliğine kuşku ile bakar. Bilim bu tutumu kendisi tarafından ortaya konulan kuramlar konusunda da sürdürür.
10. Bilim seçicidir; yani bilim, evrende olup biten bütün olguları değil, ancak önemli gördüğü olguları konu edinir.
11. Bilim genelleyicidir; yani bilim elde ettiği sonuçları genel bir şekilde ifade etmeye çalışır. Tek tek olgularla değil, olgu türleri ile uğraşır.
12. Bilim sosyal bir etkinliktir; yani bilim toplumsal gereksinimlerden doğan toplumsal bir etkinliktir".(3)

Uygulamaya yönelik bir uğraşı alanı olarak ortaya çıkan ve gelişen kütüphaneciliğin yukarıda yer alan niteliklere haiz bir bilim dalı haline dönüşmesi konusundaki çalışmaların, içinde bulunduğumuz yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra yoğunlaştığını görmekteyiz. A.K. Bordon 1930'lu yıllarda "kütüphane kurumunun insanoğlunun sosyolojik, ekonomik ve diğer bilgileri ışığında incelenmesini çağdaş koşullar ve tarihsel nedenlerden ötürü bir zorunluluk"(4) olarak algılamaktadır. Yine aynı yıllarda C.C. Williams kütüphanecilik araştırmalarında bilimsel yöntemin uygulanması konusundaki gecikmeyi "kütüphanecilerin bilimsel yöntemin ne olduğu ve nasıl uygulanacağı konusundaki gecikmeyi "kütüphanecilerin bilimsel yöntemin ne olduğu ve nasıl uygulanacağı konusunda yeterince eğitilmemiş"(5) olmasına bağlanmaktadır. Gerçektende kütüphaneler ve kütüphanecilik konusunda araştırma yapanlar, uzun süre araştırmalarını kütüphanelerin iç örgütlenmeleri, bilgi kaynaklarının seçimi ve düzenlenmesi teknikleri ile sınırlı tutmuşlardır.(6) Amacının sadece uygulamada karşılaşılan bir takım sorunları çözme olan bu tür yaklaşımların derinlemesine bilimsel genellemeler gerektirmemesi ya-

(3) Armağan, s.g.e, 13—14

(4) C. Busha — S. P. Harter. *Research Methods in Librarianship, techniques and Interpretation*. New York, Academic Press, 1980. s. 5

(5) s.g.e.

(6) O.S. Cubarlan. "Librarianship in the system of sciences." *Libri*, 21(4), 1971. s. 336; Ö. Soysal. "Geleneksel Türk kütüphaneciliğinin toplumsal ve ekonomik yapısına yaklaşımda metodolojik ve kaynak sorunu." *Belleken*, 64(1980), 173. s. 97—110

nı sıra, sözkonusu araştırmalarda toplumsal çevre ve diğer bilim dalları ile kütüphane ve kütüphanecilik arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulamaması, kütüphaneciliğin bir bilim dalı olarak gelişmesini ve olgunlaşmasını büyük ölçüde geciktirmiştir.(7) Özellikle 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda gözlenen yayıp patlamasının bir sonucu olarak, kütüphanecilik araştırmalarında ele alınan olguların niçin ve neden kaynaklandığını tanımlama ve açıklama eğilimleri, araştırmacıları kütüphane kurumunun içinde bulunduğu toplumsal koşulları dikkate almaya zorlarken kütüphaneciliğin de bir toplum bilimi olarak olgunlaşmasına yol açmıştır.

KÜTÜPHANECİLİK BİLİMİ VE NİTELİKLERİ

Buraya değin yapılan açıklamalar ışığında kütüphaneciliğin bir bilim dalı olarak tanımını yapacak olursak; kütüphanecilik bilimi, insanlarla bilgi kaynakları arasında verimli bir ilişkinin kurulmasını sağlamak amacıyla bilgi kaynaklarının seçimi, sağlanması, düzenlenmesi ile gerekli görülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi yolunda amaçları, ilkeleri, yöntemleri ve sistemleri inceleyen ve bu konularda yapılan çalışmaları kuramlara bağlamaya çalışan bir toplum bilimidir. Bu tanım çerçevesinde Kütüphanecilik Bilimi'nin nitelikleri ise sırasıyla ;

1. Kütüphanecilik bilimi çalışma alanına ilişkin belirli konularda gerçekleri ortaya çıkarabilmek için gerekli gördüğü verileri yansız bir şekilde toplamaya çalışır. Bu nedenle araştırmalar, deneyler ve gözlemler yapar. Bilimsel yöntemle elde etmiş olduğu verileri kontrol eder ve düzenler.

2. Kütüphanecilik bilimi toplamış olduğu verileri değerlendirerek kurumlar oluşturmaya çalışır. Bu kurumlar yasa niteliğindedir. Bunların aksi kanıtlanmadıkça, diğer bir deyişle bunlar bilimsel araştırmalarla çürütülmedikçe bilimsel yasa olma özelliklerini sürdürürler.

3. Kütüphanecilik bilimi elde ettiği bulgulara dayanarak geleceğe yönelik tahminler yapar. Bu tahminler geleceğe dönük planların yapılmasında, sorunların saptanmasında ve bunlar için önlemlerin alınmasında yardımcı olur.

4. Kütüphanecilik bilimi elde ettiği bulguların uygulanması konusunda da çalışmalar yapar. Bunun içinde kütüphanecilik biliminin bulguları, kütüphanecilerin uygulayabilecekleri bilgiler şeklinde sunulur.

5. Kütüphanecilik bilimi sürekli olarak araştırmalar yapar. Hiç bir bilim dalı kendi alanında tüm bilgilere sahip olmadığından ve mevcut bilgiler, bilimlerin ve uygulama alanlarının sorunlarını çözmede yeterli olmadığından, kütüphanecilik bilimi de kütüpha-

(7) 3.9.9.

niciliğin çözülmemiş veya çözülmüş gibi görünüşün bütün sorunlarına çözümler getirmek amacıyla sürekli olarak yeni bilgiler elde etme durumundadır.

KÜTÜPHANECİLİK BİLİMİNİN YANITLAMAYA ÇALIŞTIĞI SORULAR

Kütüphanecilik araştırmalarının oldukça eskiye dayalı bir geçmişi olmasına karşın, bu araştırmalarda bilimsel yöntemin uygulanması oldukça yeni sayılır. Bilimsel yöntemin kütüphanecilik araştırmalarında kullanılması gerektiğinin anlaşılması üzerine gerek lisans ve gerekse yüksek lisans düzeylerindeki eğitim programlarında bilimsel araştırma yöntemlerinin öğretilmesine büyük ölçüde ağırlık verildiği görülmüştür.

Kütüphanecilik alanındaki araştırmaları, mevcut bilgi birikiminin geliştirilmesi yanısıra kütüphanecilikte karşılaşılan veya karşılaşılabilecek problemlere güvenilir çözüm yolları bulma amacıyla da yapılmaktadır. Dolayısıyla kütüphanecilik araştırmalarını iki genel grupta toplamak gerekmektedir. Bunlardan ilki, bilgi üretmek, teori geliştirmek ve evrensel anlamda geçerliliği olan bilimsel yasalara ulaşmak amacıyla yapılan 'temel araştırmalar'dır. Diğer ise uygulamada karşılaşılan problemlere çözüm bulmak ve uygulamaları geliştirmek için yapılan 'uygulamalı araştırmalar'dır. Ancak, bu iki grup kütüphanecilik araştırmalarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığını ayrıca belirtmek gerekir. Çünkü Temel araştırmaya bulgularından yararlanmayan uygulamalı bir araştırma nasıl yüzeysel kalırsa, uygulamaya dayanmayan temel bir araştırma da kütüphanecilik olaylarının dışında kalır. Bu nedenle kütüphanecilik araştırmalarında araştırılacak konuların derinlemesine incelenmesi, teori ile uygulama arasında sürekli bir ilişkinin kurulması gerekir. Çünkü 'teoriler yardımıyla uygulamaların geçerlilik ve güvenilirliği hakkında akli hükümler verilebilmekte; olayların oluşu yordanabilmekte ve olacak önceden görülebilmektedir. Diğer yandan uygulamaların incelenmesiyle kuramlar düzeltilmekte ve geliştirilmektedir'(8)

Kütüphanecilik araştırmalarının yanıtlamaya çalıştıkları sorunları yedi genel kategoride tanımlamamız mümkündür.

1. Kütüphaneyi Kim Kullanacak?

Kütüphane hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi ve planlanabilmesi için kütüphane kullanıcılarının nitelik ve niceliklerinin tanımlanması ve açıklanması gerekir. Hizmet verilen kullanıcı kitlesinin özelliklerini saptamadan ve onların ne tür bilgilere gereksinimleri olduğunu bilmeden, onlar için bilgi kaynağı sağlamak, hizmetler programlamak ve bu hizmetleri gerçekleştirecek elemanları yetiştirmek mümkün değildir.

2. Kütüphaneyi Kim Niçin Kullanacak?

Kütüphanecilik Biliminin bu soruya getireceği yanıt, kütüphanelerin oluşum nedenlerini belirlemenin yanısıra, gerçekleştirilen hizmetlerin hangi amaçlara yönelmesi gerek-

(8) Salm Kaptan. Bilimsel araştırma Teknikleri, Geliştirilmiş 2. bs. Ankara, Tekişik Mat., 1977. s. 50

tiği konusunda da bizlere yardımcı olacaktır. Kullanıcıların kütüphanelerden yararlanma amaçları ile toplumun kullacılarından beklentileri, kütüphanenin toplumsal amaçlarını ortaya çıkaracaktır.

3. Kütüphanede Hangi Hizmetler Nasıl Verilecek?

Kütüphane kullanıcılarının özelliklerini belirledikten ve kütüphanenin amaçlarını tanımladıktan sonra, bu amaçların gerçekleştirilmesi yolunda hangi hizmetlerin nasıl verileceğini saptamak gerekir. Bu hizmetler geleneksel yaklaşımla 'teknik' ve 'okuyucu' hizmetleridir. Kütüphanecilik araştırmalarının büyük bir çoğunluğu bu hizmetler içinde algılanan işlemlerin çözümlenmesine ve geliştirilmesine yöneliktir. Yine bu soru çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalarda, hizmetler için gerekli binanın, kütüphane araç ve gereçleri ile diğer donanımın nasıl olması gerektiği konularında ele alınmaktadır.

4. Kütüphane Hizmetlerini Kim Verecek?

Kütüphanecilik Biliminin yanıtını aradığı bir diğer soruda, hizmetlerin kimler tarafından verileceği, bunlarda aranılacak nitelikler ve bunların nasıl yetiştirileceğidir. Böylelikle kütüphanecilerin, konu uzmanlarının, yöneticilerin ve yardımcı personelin hangi niteliklere sahip olması gerektiği belirlenmiş olur. Özel bilgi ve beceri gerektiren kütüphanecilik mesleği herkesin yapabileceği bir iş değildir. Kütüphaneleri bu niteliklere sahip olmayanların sorumluluğunda bırakmak, kütüphaneciliğin gerek meslek, gerek hizmet ve gerekse bir bilim dalı olarak gelişmesini engeller.

5. Kütüphaneyi Kim Destekleyecek?

Kütüphanelerin kurulması ve geliştirilmesi büyük harcamalar gerektirir. Bu görev kamu kesiminde devletin yükümlülüğündedir. 'Kütüphaneleri Kim Destekleyecek' sorusuyla, kütüphanecilik araştırmalarının yanıtlanmak istediği malikaynağın kim tarafından sağlanacağından öte, hizmetlerin geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılabilmesi için minimum ne kadar harcamaya gerek duyulduğunun bilimsel yaklaşımla saptanmasıdır. Sağlanan kapitalin harcama kalemlerine göre örneğin bilgi kaynaklarının alımı, personel giderleri, bakım-onarım giderleri, araç-gereç alımı v.b. hizmetlere yönelik nasıl bölünmesi gerektiğinin açıklanması yapılmalıdır.

6. Hizmetler Nasıl Örgütlenecek ve Yönetilecek?

Hizmetlerin sağlıklı bir plan ve program çerçevesinde yürütülebilmesi için ne tür bir örgütlenme biçimine ve yönetim şekline gereksinim olduğu yine bilimsel araştırmalarla belirlenmelidir. Tanımlanmış amaçlara ulaşmak için faaliyetlerin nasıl koordine edileceği, denetleneceği, planlanacağı gibi hususların yanısıra hangi koşullarda hangi yallaşımların izlenmesi gerektiği açıklıkla saptanmalıdır.

7. Kütüphaneler Nasıl Değerlendirilecek ve Geliştirilecek?

İnsanlarla bilgi kaynakları arasında verimli bir ilişkinin oluşturulması yolunda hizmetlerini geliştirme ve olgunlaştırma durumunda olan kütüphanelerin toplumsal düzeyde etkinlik kazanmaları, bu kuruluşların hizmetlerine yönelik değerlendirmeler yapılması-

nı zorunlu kılmaktadır. Bu durumda kütüphanecilik bilimi, çalışma alanı içine giren her konuda nelerin nasıl yapıldığını, nasıl yapılması gerektiğini ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına ilişkin konularda araştırmalar yaparak açıklamalarda bulunmakla yükümlüdür.

Bilimsel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen bu değerlendirmeler, kütüphane ve kütüphanecilik çalışmalarının çağdaşlaşmasına da imkan tanır. Bu çerçevede içinde çağdaş teknoloji ürünlerinin kütüphanelerde kullanım alanları ile bunlara ilişkin uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında araştırmalar bu grupta algılanmalı ve tanımlanmalıdır.